

Dr. Kovács Alajos

A nemzetiségi statisztika problémája*

A *Les Annales Economiques et Statistiques* című Bukarestben megjelenő folyóirat 1928. évi július-augusztusi számában, "Méthode pour la Connaissance des Minorités Ethniques" cím alatt egy cikk jelent meg, amely e sorok írójának a Nemzetközi Statisztikai Intézet legutóbbi kairói kongresszusán beadott javaslatával - "A nyelvtudás mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője"¹ - foglalkozik. A tanulmány szerzőjéül ketten is vannak megnevezve, úm. dr. *I. Teodoresco*, a statisztika főigazgatója és *N. Istrate*, a Statisztikai Intézet igazgatója.

A kairói ülésen beterjesztett javaslat arra vonatkozott, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet küldjön ki egy bizottságot, amelynek az volna a rendeltetése, hogy tudományos alapon állapítsa meg azokat a módszereket, amelyek a legalkalmasabbak a nemzetiségek számának pontos megállapítására. Mint legalkalmasabb módszert a tanulmány és javaslat a magyar statisztika módszerét ajánlotta, amely a nemzetiség megállapításául az anyanyelvet kérdezi, és a nemzetiségek számát e szerint is állapítja meg, de emellett tudakolja az egyéb beszélt nyelveket is, mert a kérdés alapján nyert adatok kitűnő kiegészítésül és ellenőrzésül szolgálnak a nemzetiségi statisztikához. A nyelvtudásra vonatkozó adatoknak ezt a szerepét a tanulmány a magyar statisztikából vett számtalan adattal igazolja.

A szóban forgó tanulmány rámutatott arra is, hogy az a módszer, amely a nemzetiség megállapításánál a népi (etnikai) eredetet, származást veszi alapul (amint az Romániában történik), sem tudományos, sem gyakorlati szempontból nem helyeselhető, mert hiszen a nemzetiségi statisztikának az a főcélja, hogy megállapítsa az egy-egy országban élő, de különböző nyelveket beszélő lakosok számát, más szóval azokat, akik az uralkodó vagy vezető nemzetiséghez tartoznak, és az ún. kisebbségek számát. Ha a kérdés súlypontját a beszélt és értett nyelvre való tekintet nélkül a népi eredetre helyezzük, teljesen téves utakon járunk, mert e módszer mellett tömegesen előfordulhat az az eset, hogy valamelyik nemzetiséghez számítunk olyanokat is, akik az illető nemzetiség nyelvén nem is értenek, tisztán csak azért, mert az illető egyéneknek atyja, nagyatyja vagy távolabbi őse ahhoz a nemzetiséghez tartozott. A szóban forgó tanulmányban rámutattam arra is, hogy azok a nemzetek, amelyek a békeszerződésekben a kisebbségek védelmére vállalkoztak, csak úgy tudják a kötelezettségüket teljesíteni, ha nyelvi alapon ismerik a kisebbségek számát, mert hogyan lehet, pl. Romániában egy tiszta magyar községnek kulturális és egyéb téren nyelvi jogait biztosítani, ha azt a magyar községet, amelynek lakosai egy szót sem beszélnek más nyelven, a népi eredet alapján a statisztika németnek deklarálja, amint az például a Szatmár megyei német származású római katolikus magyarokkal történt. Azt hiszem, hogyha a békeszerződés rendelkezéseit a kisebbségekre vonatkozólag lelkiismeretesen akarják végrehajtani, a nyelvi kisebbségek jellemzője gyanánt csak az általuk beszélt és önként magukénak vallott anyanyelvet lehet elfogadni. Mit ér a kisebbségi védelem egy olyan állampolgárnak, akire azon az alapon, mert őse valamikor más nemzetiségű volt, egy rá nézve teljesen idegen és érthetetlen nyelvet, legyen az akár az államnyelv, akár más nyelv, akarnak ráerőszakolni?

A bukaresti tanulmány szerzői ahelyett, hogy tudományosan és tárgyilagosan igyekeznének a két módszer különbözőségét kifejteni, és a Romániában követett módszer előnyét bebizonyítani, szokatlanul agresszív hangon próbálják a magyar statisztika működését befeketíteni, és bebizonyítani törekednek azt, hogy Magyarországon a statisztika az anyanyelvet csak azért kérdezte, hogy ezzel a magyarországi kisebbségek számát csökkentse. Felhozzák azt, hogy a magyar kultúrpolitika az iskolákban megmagyarosította a nemzetiségi gyermekeket, akik azután már a magyar nyelvet vallották anyanyelvükkül. Ha ez tényleg így lett volna, akkor is csak a magyar nemzetiségi politika lenne vádolható, de nem a magyar statisztika, amely az anyanyelvi viszonyokban esetleg beállott változásokat a népszámlálásoknál egyszerűen konstataálta. De tudjuk azt, hogy a vád nem igaz, a tévedés onnan származik, hogy a magyar statisztika népszámlálásról népszámlálásra mindig több és több magyar anyanyelvűt mutatott ki, és a nemzetiségi kisebbségek nem mutattak ilyen arányú szaporodást. Hogy ennek a fejlődésnek mi volt az oka, arra már számtalanszor rámutattunk, és a statisztikai adatok egész tömegével bizonyítottuk, hogy ez a fejlődés nem volt valamely erőszakos vagy tervszerű magyarosításnak a következménye, hanem a magyarság nagyobb természetes szaporodásából, a kivándorlásban a magyarság kisebb részesedéséből, a magyar tömegek centrális elhelyezkedéséből, a belső vándorlások irányából, a falusi népességnek a magyar többségű városokba való húzódásából természetszerűleg jött létre. A természeti, gazdasági és kulturális erők adottsága idézte elő a fejlődésnek ezt az irányát. A magyar területek lakossága sokkal nagyobb mértékben növekedett, mint a kisebbségi lakosságú perifériák lakossága, és kétségtelen, hogy a magyar területre a perifériákról családokként beszivárgó nem magyar elemek részben asszimilálódtak is, ami nemcsak nálunk történt meg, hanem a világon mindenütt, ahol nagy tömegű lakosság közé idegen elemek beszivárognak. *A magyar nyelvhatár azonban ma is ott van, ahol 200 esztendővel ezelőtt volt.* Ezt faluról falura be lehet bizonyítani, sőt lehet mondani, hogy a falvak nagy részében inkább a nemzetiségek foglaltak tért. Hont és Bars megyében pl. a nyelvhatáron több falu eltótosodott a tótok lassú délre húzódásával kapcsolatban², a román nyelvterületen pedig, amint azzal maguk a románok eldicsekedtek az 1906. évi bukaresti kiállításon, az utóbbi 50 év alatt, 1850-től 1900-ig nem kevesebb, mint 309 magyar község oláhosodott el, ezzel szemben csak 2 oláh község lett magyar többségűvé.³ Hogy a kisebbségi nyelvterületeken is ennek dacára szám szerint tért foglalt a magyarság, annak a magyarázata viszont az, hogy a városok és a központi fekvésű nagyobb községek lakossága nemzetiségi területeken is magyar volt (vagy német), s ezek lakossága a bevándorlás folytán nagyobb mértékben növekedett, mint a körülöttük fekvő falusi községeké; továbbá, hogy ezek a városok és a nem magyar területen keletkezett, gyorsan fejlődő bánya- és ipartelep is inkább a magyar parasztságot szívták fel, mert a

kisebbségi parasztsággal ellentétben éppen a magyar parasztságban volt a legtöbb birtoktalan elem, amely tehát lakóhelyét könnyebben változtatja, mint a birtokos parasztság, amelyet földje jobban köt a faluhoz. Az ezekre vonatkozó és bizonyító erejű statisztikai adatokat annak idején a békekonferenciának is előtártuk, s ezek nyomtatásban is megjelentek a magyar béketárgyalásokról szóló vastkos kötetekben. Fel kell tételeznünk, hogy Teodoresco és Istrate urak mint statisztikusok ezeket az adatokat ismerik, s ennek dacára állítják rosszindulatúan azt, hogy a magyar statisztika mesterségesen növelte a magyarok számát. A népszámlálás szerintünk éppen arra való, hogy a népesség számában, továbbá nem, családi állapot, kor, vallás és foglalkozás szerinti megoszlásában beállott változásokat állapítsa meg. Hogyan képzelik a román urak, hogy minden tekintetben beállhat változás, csak a nemzetiségek megoszlásában nem? Hiszen akkor elég lenne egyszer megállapítani a nemzetiségek számát, és ugyanazt a kulcsot alkalmazni a következő népszámlálásoknál, ha az ő módszerüket fogadjuk el, és a népi eredet szerint akarjuk a nemzetiségek számát rögzíteni, amelyen változás nem történhetik, az utódok századokig megtartván azt a nemzetiséget, amelyben elődeik születtek. De hát maga a természetes szaporodás és a vándorlások iránya is megváltoztathatja a számarányokat anélkül, hogy asszimilálódás történne. Márpedig kisebb-nagyobb mértékben asszimiláció mindenütt folyik, ennél fogva csak olyan nemzetiségi felvétel tarthat számot a tökéletességre, amely a változásnak minden irányát megmutatja. Hogy ez a változás és fejlődés a háború előtti Magyarországon a statisztika kétségbevonhatatlan tanúsága szerint az ország többségét képező, centrális elhelyezkedésű város lakó és a kultúrának a németekkel együtt viszonylag a legmagasabb fokán álló magyarságnak kedvezett, az akkori kisebbségekre nézve lehetett aggodalmas és fájdalmas, de letagadhatatlan tény volt, amit a statisztika nem idézett elő, hanem csak konstatált a maga objektivitásával. Azt is bebizonyítottuk, hogy a magyarság e fejlődése a kisebbségek birtokállományát és területét egyáltalán nem kevesbítette, *a kisebbségek ma is ugyanazokon a területeken laknak, mint századokkal ezelőtt, csupán e területek lélekszám-aránya tolódott el a magyar területek javára.*

A kairói ülésen beadott tanulmány a fősúlyt nem is arra fektette, hogy a nemzetiség az anyanyelv alapján állapíttassék meg, hanem inkább arra, hogy a nemzetiségi statisztika ellenőrzéséül a beszélt nyelvek is felvétesse és feldolgoztassanak a népszámlálásoknál. A tanulmány bőven kifejtette ennek a javaslatnak az indokait, s aki elfogulatlanul tanulmányozza az általunk tömegesen felhozott statisztikai adatokat, igazat kell hogy adjon nekünk abban, hogy a nemzetiségen vagy anyanyelven kívül szükség van az egyéb beszélt nyelvek felvételére is. A társszerzők ezt a részét a tanulmánynak majdnem teljesen figyelmen kívül hagyják, vagy félreértik, s csupán azt igyekeznek bizonyítani, hogy az etnikai eredet felvétele a nemzetiség megállapítására biztosabb módszer, mint az anyanyelv felvétele. (Az anyanyelvet mindig úgy értve, hogy nem feltétlenül az anyától tanult nyelvet, hanem az illető megszámolt egyén által anyanyelvül vallott nyelvet kell figyelembe venni.)

A román urak azt is állítják, hogy a vegyes házasságból származó gyermekek nemzetiségét könnyebb megállapítani az etnikai származás, mint az anyanyelv alapján. Ennek épp az ellenkezője az igaz. Román apa és magyar anya házasságából származó gyermekeket népi eredet alapján hova fogja sorozni a román statisztika? Románoknak vagy magyaroknak fogja-e őket minősíteni, ha az általuk beszélt nyelvre nincsen tekintettel? Az anyanyelv kérdése ebben a tekintetben is tiszta képet nyújt, mert ha a gyermekek csak egy nyelven beszélnek, a statisztika ahhoz a nyelvhez sorozza őket, ha pedig több nyelvet beszélnek, választásukra bízva, melyik nyelvet vallják be anyanyelvük gyanánt, s a másik nyelvet mint beszélt nyelvet mutatja ki. Népi eredet szerinti felvételnél azonban mindenképpen kutatni kell apjának, anyjának és egyéb elődeinek származását, s ha azok több nemzetiséghez tartoznak, a legnagyobb zavarba jön a népszámláló biztos, hogy az illető egyént melyik nemzetiséghez sorozza, holott csak meg kellene kérdezni, hogy milyen nyelven beszél. Világos tehát, hogy a népi eredet kérdése nem mutatja a mai valóságos helyzetet, amelynek kiderítése a statisztika feladata, hanem esetleg egy régen múlttá lett állapotot, amelyet az idő meghaladott; emellett statisztikai tudományos szempontból is vitatható, mert nem teszi fel úgy a kérdést, hogy arra teljes határozottsággal lehessen felelni. Az etnikai származás kérdése nem számol az étellel, nem számol azzal, hogy az egyének nemzetisége más környezetbe kerülés vagy egyéb körülmények folytán megváltozhat, és lehetséges az az eset, hogy egy családnak a nemzetisége nemzedékről nemzedékre más és más lesz, valamint az is elég gyakori eset, hogy különböző nemzetiségű szülőktől származó gyermek egy harmadik nemzetiséghez fog tartozni. Az etnikai származás kérdése teljesen megköti a nemzetiséget egy családban, és semmiféle irányban nem enged változtatást, még ha a tények ennek ellentmondanak is. A statisztikának a célja mindig a meglévő állapotnak a feltüntetése, nem pedig azé, ami már elmúlt, ami tehát a valóságnak meg nem felel. Ez a kérdésnek a tudományos oldala, a gyakorlati oldala pedig az, amire már fentebb rámutattunk, hogy a nyelvi kisebbségeknek nyelvi jogait csak a nyelv és nem a származás kérdése alapján lehet biztosítani.

A magyar statisztikának immár öt népszámlálás anyaga áll rendelkezésére. Mi tehát jobban meg tudjuk a dolgot ítélni, hogy a felvételnek általunk használt rendszere mennyiben jó, annál is inkább, mert az adatok minden egyes községről részletesen rendelkezésre állnak, s azonkívül a nyelvtudásra vonatkozó adatok is ismereteseek minden egyes községről. Látjuk ezekből az adatokból, hogy elkerülhetetlen kisebb hibáktól és tévedésektől eltekintve, amelyekkel minden statisztikában számolni kell, mennyire ugyanazokat az arányokat mutatják ez adatok a nemzetiségek számát illetőleg, úgyhogy az egyes községek lakosságának nemzetiségi hovatartozására vonatkozólag a magyar statisztika adatait, melyeket immár négy, illetőleg a mai területen öt népszámlálás egyforma eredménye erősít meg, mindenki, akiben elfogultság nincsen, nyugodtan elfogadhatja, annál is inkább, mert ezeken kívül rendelkezésre áll ugyancsak községenként a nyelvismeret statisztikája, azután 1898 óta községenként a népmozgalmi statisztika, a tankötelesek és az iskolába járók évenkénti statisztikája, szintén községenként, amelyek mind megerősítik a népszámlálás nemzetiségi adatait.

Mit tud ezzel szemben felmutatni a román statisztika, amivel meg tudja erősíteni azt az állítását, hogy az etnikai származás kérdése pontosabb és a valóságnak megfelelőbb nemzetiségi adatokat szolgáltat? Hiszen a román statisztika a népszámlálások és a népmozgalmi tekintetében még ma is gyermekcipőkben jár. A demográfiának nemcsak a legegyszerűbb szükségleteit nem tudja kielégíteni, de még ma is nagyobb teret enged statisztikai kimutatásaiban a fantáziának, mint a tudományosan megalapozott reális

statisztikai felvételeknek. Elég csak egy pillantást vetni a Nemzetközi Statisztikai Évkönyvnek az egyes államok viszonyait ismertető táblázataira, amelyeknek a legtöbbszörében Románia távollétével tündököl, hogy megállapíthassuk, van-e joga a kezdet kezdetén álló román statisztikának arra, hogy megleckéztessen a nyugat-európai államok statisztikájával minden tekintetben egyenrangú, a nemzetiségi statisztika tekintetében pedig azoknál sokkal többet nyújtó magyar statisztikát. Hiszen Románia az egyetlen állam Európában, amely a háború óta nem tartotta érdemesnek népszámlálást tartani, úgyhogy a románok saját államuk népessége tekintetében még ma is a legnagyobb sötétségben tapogatóznak. A hivatalos statisztikai kiadványok is különbözőképp adják magát az állam lakosságának számát, hogyan lehet tehát bízni azokban a számokban, amelyeket a nemzetiségekről közölnek? Az egész országra kiterjedő rendszeres népszámlálás a háború óta nem volt Romániában, azok a népszámok, amiket hivatalos és félhivatalos kiadványok közölnek, mind csak hozzávetőleges számításokon alapulnak. Románia legutolsó statisztikai évkönyve⁵ az év végére kiszámított népességet következőképp közli:

Év	Lélekszám
1919	15 900 000
1920	16 000 000
1921	16 255 000
1922	16 500 000
1923	16 736 283
1924	16 975 948
1925	17 215 613
1926	17 459 273
1927	17 694 189

Hogy az 1919. évi lélekszám miként keletkezett, az teljesen rejtély, de tegyük fel, hogy jól van kiszámítva. A következő években már a népmozgalmi adatok, illetőleg a természetes szaporodás alapján figyelemmel kísérhetjük a kiszámítás módszerét. Egészen természetesnek kellene találnunk, hogy abban az esetben, ha pontos vándorlási statisztika nem áll rendelkezésre, és az előző népszámlálások által megállapított vándorlási differencia (a természetes és tényleges szaporodás különbözete) sem szolgálhat alapul, akkor egyszerűen a természetes szaporodás számai alapján kell a lélekszámot megállapítani. Mit tesz ezzel szemben a román statisztika? Erről az alábbi szembeállítás adhat tájékoztatást:

Év	Természetes szaporodás	A kiszámított népesség növekedése
1920	124 730	100 000
1921	248 303	255 000

1922	237 490	245 000
1923	236 283	236 283
1924	239 665	239 665
1925	243 660	239 665
1926	234 916	243 660
1927	?	234 916

Az első három évben kiszámított népességet a természetes szaporodáshoz hasonló kikerekített számmal növelték. 1923-ban és 1924-ben pontosan a természetes szaporodás számával, ellenben 1925-ben nem az 1925. évi természetes szaporodást adták hozzá az 1924. év végi lélekszámhoz, hanem újra az 1924. évit. Az 1926. évi természetes szaporodással azután az 1925. év végére már kiszámított lélekszámot növelték, az 1926. évi természetes szaporodással pedig az 1926. év végi létszámot növelték, s így történhetett, hogy 1927. év végére már ki tudták számítani a lakosságot, anélkül, hogy az 1927. évi természetes szaporodás ismeretes lett volna. A lélekszám kiszámítása tehát ilyen statisztikai lelkiismeretességgel és pontossággal történt. Még érdekesebb, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet által kiadott *Aperçu de la Démographie des divers Pays du Monde*, melyhez az adatokat az egyes országok hivatalos statisztikai szervei szolgáltatták, az 1920. év végi lélekszámot 18 282 177-ben tünteti fel, tehát 282 000-rel nagyobbak, mint a Román Statisztikai Évkönyv, azonkívül adja a kiszámított népességet 1923, 1924 és 1925 közepére, amely számok kikerekítve majdnem megegyeznek a Román Statisztikai Évkönyvben az illető évek végére kiszámított népességgel. A román statisztikának tehát a kiszámított népesség, amelytől pl. a népmozgalmi arányszámok precíz megállapítása függ, teljesen mellékes, ugyanazt a lélekszámot hol év végi, hol évközepi népességnek teszi meg, vagy ugyanarra az évre hivatalosan is más-más adatokat közöl. Megjegyzendő továbbá, hogy az egész országra kiszámított népességet az ország egyes alkotórészei szerint sehol sem részletezi, hanem a négy főalkatrésztől (Ókirályság, Besszarábia, Bukovina és Erdély) külön-külön közöl népességi adatokat, megyék és városok szerint, de más-más évekre. Az Ókirályság népességét pl. 1915-ről adja. Besszarábiáét 1922-ről, Bukovináét 1919-ről és Erdélyét 1923-ról. Ezeket a teljesen különböző időkből származó lélekszámadatokat a választásokra vonatkozó táblázaton (lásd: 1927-es évkönyv 11. lap) még össze is adja, ahol természetesen egy új összeg jön ki az ország lélekszáma gyanánt, mely (17 153 932) legjobban hasonlít az 1925. év végére kiszámított lélekszámhoz, csak az a csodálatos, hogy hogyan állhat az 1925. évi lélekszámhoz közel, amikor az egyes országrészek adatai jóval előbbi évekből valók?

Még nagyobb bajban van a román statisztika az ország fővárosának, Bukarestnek a lélekszáma tekintetében. Az évkönyvek Bukarest lélekszáma gyanánt ott, ahol az összes városok lélekszámát közlik, csak az 1915. év végére kiszámított lélekszámot adják, s ezt 347 933-ban állapítják meg. A táblázathoz azonban jegyzetet tesznek, hogy az 1922. év végén a lélekszám "valószínűleg" 800 000. Ez a jegyzet található az 1923. és 1924. évi évkönyvekben, az 1925-ös évkönyvben már jegyzet nélkül van közölve a 347 993 lélekszám, az 1926-os évkönyvtől kezdve pedig már szerényen csak 700 000-re becsüli az újra felvett jegyzet Bukarest lélekszámát. Emellett azonban a nemzetközi kiadványokban, amelyekhez az adatokat rendszeresen a hivatalos statisztikai szervek szolgáltatják, mindenütt más és más adatokat találunk Bukarest lélekszámáról. A Nemzetközi Statisztikai Intézet által kiadott *Aperçu* pl. 1925. évi folyamában 1920. év végén 750 000-nyi lélekszámot ad Bukarest lakosságául. Az 1927-ben megjelent *Aperçu* pedig 1926. december végén 788 182-ben állapítja meg Bukarest lakosságának számát, holott ugyanakkor az állami Statisztikai Évkönyv csak 700 000-re teszi azt. A Nemzetek Szövetsége által kiadott nemzetközi közlemények (*Rapport Épidémiologique Mensuel* és a *Renseignements Épid.*) állandóan 800 000 lélekről tudnak. Az 1925. évi Góthai Évkönyv 600 000 lelket vesz fel, de az 1925. évi *Annuaire Général de la France* már 700 000 lelket engedélyez. Legérdekesebb, hogy ugyanakkor, amikor a román állami Statisztikai Évkönyvben 1922. év végére 800 000 lelket találunk Bukarest népessége gyanánt, Bukarest város Statisztikai Évkönyve 1922-ben csak 637 000 lélekről tud.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet által szerkesztett *Annuaire Statistique des Grandes Villes 1927*, amelyhez az adatokat Bukarest város statisztikai hivatala szolgáltatta, a következő adatokat közli Bukarest lélekszámáról: 1915-re 341 321, amelyről a jegyzet azt mondja, hogy az 1912. évi népszámlálás adata, 1920-ról nem tudja megadni a lakosság számát, 1921-ben pedig a lakosság száma egyszerre 622 552-re ugrik, majd 1926-ban 671 184-gyel kulminál.⁶ Az 1925. évi lélekszámhoz a jegyzet azt a magyarázatot fűzi, hogy a lélekszám növekedését szomszédos községek odacsatolása okozta. Tényleg, a területre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy 1910-től 1924-ig a város területe 5000 hektárról 5814 hektárra növekedett.⁷ Ez a 814 hektárnyi növekedés a lélekszám fenti nagy szaporulatát nem teszi valószínűvé, annál kevésbé, mert tudomásunk szerint Bukarest közvetlen szomszédságában nem voltak népes elővárosok. Ha pedig 1925-ig tényleg egyesítés történt, 1926-ban miért ugrik fel újra a lélekszám közel 50 000-rel egy év

alatt? Ilyen népnövekvést még az amerikai városok sem tudnak felmutatni. Az említett nagyvárosi évkönyvben négy lappal tovább, a 83. oldalon megtaláljuk Bukarestnek a lélekszámát az egyes évek közepére kiszámítva, amely a tábla címe szerint alapul kell hogy szolgáljon az arányszámok kiszámításánál. Eszerint a táblázat szerint Bukarest lélekszáma:

1923 közepén	37 000
1924 közepén	649 000
1925 közepén	647 000
1926 közepén	729 000

A statisztikában felvetett gyakorlat szerint az évközepi népességet a két év végi népesség átlaga alapulvételével szokták kiszámítani. Hogy hogyan hozták ki a bukaresti statisztikusok a fent közölt népességi számokat az előbb közölt év végi lélekszámokból: az rejtély előttünk, de rejtély az is, hogy az utóbb közölt adatok szerint az Amerikát is túlszárnyaló fejlődés ellenére miért csökkent a lélekszám 1924-ről 1925-re.

Míg a 79. lapon foglalt 11. számú táblán az 1920. év végére nem tudják megadni a lélekszámot, addig a 106. lapon egy eldugott jegyzetben 1921. január 1-re 388 104 lélekszám van feltüntetve, amely még nemek szerint is részletezve van, tehát valami összeírás eredménye lehet. Az 1920. év végén tehát, amikor Nagy-Románia már megvolt és Bukarest óriási arányú fejlődése megindulhatott, még maga a bukaresti statisztikai hivatal sem becsülte többre a főváros lakosságát 388 000-nél. Ez a szám néhány év alatt az állami Statisztikai Hivatal szerint már 2 év alatt 6, 7, sőt 800 000-re növekedett.

Hogy milyen távol állhatnak a valóságtól ezek a kiszámított népességre vonatkozó számok, azt elárulják az építkezésekre vonatkozó szórványos adatok és maguk a népmozgalmi adatok is. Az említett *Nagyvárosok Évkönyve* 10. táblája elárulja, hogy 1920 óta hány házat építettek Bukarestben. E tábla szerint (l. 79. oldal) az 1920-tól 1926-ig terjedő 7 év alatt Bukarestben 10 008 új házat építettek, évenként átlag tehát 1429-et. Tudni kell azonban, hogy Bukarestben már a háború előtt, 1912 végén 48 772 lakóház volt, s ezeknek 91 %-a földszintes (l. 23. lap). Egy házra tehát átlagosan kb. csak 7 lakos esik. A 10 000 új ház eszerint, amelyek pedig nem is mind lakóházak, legfeljebb 70-80 000 főnyi többletet jelent, s hozzátesszük még, hogy ugyancsak az említett 10. sz. tábla szerint a világháborút megelőző 3 év alatt 7677 új ház épült; tehát évenként átlag jóval több (2556), mint a világháború után. A népesség fejlődése tehát a világháború óta nem lehetett olyan arányú, mint ahogy azt a lélekszám adatok feltüntetik.

De ellene mondanak a fantasztikus lélekszám adatoknak a népmozgalmi adatok is. Sem a házasságkötések, sem a születések, sem a halálozások száma nem mutat lényeges változást a háború előtti számokhoz képest. Az állítólag kétszeresre felnövekedett népességnek egészen más népmozgalmi számokat kellene produkálnia. Ha feltételezzük is, hogy a születési arány az egyke terjedése miatt csökken, de már a halálozási arány nem csökken annyira, hogy néhány év alatt kétszeresére duzzadt népesség mellett is ugyanolyan abszolút számokat mutasson, még kevésbé a házasságkötéseké, amelyek rendszeren lépést tartanak a lakosság növekedésével, s amelyeknek számából a legbiztosabban lehet következtetni a lakosság számára. Márpedig Bukarestben a háború előtti 3100-3500 házasságkötéssel szemben az utolsó, már normálisnak tekinthető években mindössze 4000-4400 a házasságkötések száma⁸, ami kb. 460 000, legfeljebb 480 000 lélekre enged következtetni.

Talán kissé hosszan időztünk ennél a témánál, de be akartuk bizonyítani, hogy milyen pontossággal és lelkiismeretességgel dolgozik a román statisztika ott, ahol a legelemibb statisztikai műveletről, a lakosság számának megállapításáról van szó. Milyen lehet ez a statisztika ott, ahol a lakosságot *népszámlálás nélkül*, különböző demográfiai ismertetőjelek, különösen pedig nemzetiség szerint osztja fel: A román statisztikának erre vonatkozó kísérletét óhajtom a következőkben ismertetni.

A román béke delegáció annak idején a párizsi békekonferencia elé egy részletes memorandumot terjesztett, amelyben a magyar hivatalos statisztikai adatok felhasználásával, de azoknak teljes felforgatásával azt igyekezett bizonyítani, hogy a románság az általuk követelt területen megsemmisítő fölénnyben van. Az a mahináció, amelyet ez alkalommal a magyar hivatalos statisztika számaival eszközöltek, a magyar béketárgyalásokról kiadott kötetekben (lásd I. kötet 134.) részletesen le van leplezve, s kellő értékére leszállítva, azért azzal itt részletesebben nem akarunk foglalkozni, csak röviden rámutatunk az ott használt eszközökre és módszerekre.

1. A zsidókat, akiket a magyar statisztika mint felekezetet mutat ki, a béke delegáció memoranduma nemzetiségnek veszi, s ezeknek egész számát a magyarok számából vonja le, nem gondolva arra, hogy a zsidó felekezetűek nem szerepelnek valamennyien a magyarok között, mert hiszen a magyar statisztika pontosan kimutatja, hányan vannak a nyelv alapján a magyarok, a németek, románok stb. közé sorozva.

2. A görög katolikusok, a görög keletiek számát románoknak minősíti, s ebből csak a rutének és szerbek számát üti le. Feltételezi tehát azt, hogy a két görög felekezethez tartozók csak románok, rutének vagy szerbek lehetnek, holott a magyar statisztika pontosan kimutatja, hogy a görög katolikusok között pl. (nem a Romániához csatolt területen, hanem az egész régi Magyarországon) 304 318 magyar van, akiknek 69,4%-a nem is tud más nyelven, csak magyarul. Tekintélyes számmal vannak azonkívül cigányok is a görög katolikusok között (kb. 30 000) és a görög keletiek között (kb. 55 000), nem szólva a több mint 40 000 magyar görög keletiről, akiknek szintén nagyobb fele (59%-a) csak magyarul beszél.

3. Az összes lélekszámhoz képest így mutatkozó különbséget túlnyomó részben a magyaroknál, igen kis részben a németeknél tünteti el, vagyis a két nemzetiség számát ebben a mértékben csökkenti.

E műveletet végigvezeti a memorandumban követelt összes járásokon és városokon, de annyira pontatlanul, hogy magát a lélekszámot is két helyen 4000-rel, illetőleg 5000-rel lejjebb szállítja (természetesen ezt is a magyarok rovására), másrészt annyira lelkiismeretlenül és a viszonyok ismeretének annyira híjával, hogy még ott is románokat mutat ki ezer számra, ahol sohasem laktak románok, s ahol csak néhány ember tud oláhul (pl. mátészalkai járás). Amikor még így is csak 52% románt tud kihozni Erdélyben és a Marostól északra fekvő megyékben, akkor egyszerűen 400 000-rel megnöveli a románok számát, s ugyanannyival csökkenti a magyarokét, olyan okoskodás alapján, hogy a románok számának ugyanolyan arányban kellett növekednie, mint ahogyan az ország lakossága növekedett, holott ezzel önmagával is összeütközésbe kerül mert hiszen *ugyanazon a területen a görög katolikusok és görög keletiek együttes száma 400 000-rel kevesebb, mint az általuk kimutatott románok száma*, más felekezetűeket pedig maga sem akar elismerni románok gyanánt. Jellemző még a román statisztikus eljárására, hogy a székelyeket is külön mutatja ki a magyaroktól, hogy bebizonyíthassa, hogy a románok száma a magyarokét hatszorosan, a székelyekét pedig hétszeresen múlja felül, holott a valóságban a románok száma azon a területen, amelyről a szóban forgó memorandum beszél, a magyarokét mindössze 16,6%-kal haladja meg.

Nincs terünk arra; hogy a memorandum adatainak és számításainak részletes kritikáját adjuk, a fentebb említett kötetben, amely franciául és angolul is megjelent, a részletes bírálattal megtalálható. A cáfolatnak a végszavait idézzük: "Kénytelenek vagyunk tehát felvetni azt a kérdést, ki hamisította meg a nemzetiségi adatokat: a magyar hivatalos statisztika-e, amely több mint 30 000 helybeli (tehát román községekben román) népszámlálóbiztos munkája révén és önbevallás útján gyűjtött anyagot a legnagyobb gondossággal és precizitással feldolgozta, és amelynek munkája a külföldi szakkörök elismerését is mindenkor kivívta, vagy a memorandum szerkesztői, akik kényük-kedvük szerint módosítják, csökkentik és emelik a nemzetiségi számadatokat olyan merész felületességgel, hogy nemcsak a fegyelmezett statisztikus észjárásával, hanem magával a logika szabályaival is ellenkezésbe jönnek, sőt számaik sok esetben még önmaguknak is ellentmondók?"⁹

A román statisztika a békekonferenciára benyújtott memorandum óta is csak a Magyarországtól elcsatolt területekre vonatkozólag próbálta a nemzetiségi viszonyokat kideríteni, legalábbis nincs tudomásunk róla, hogy a hivatalos statisztikai kiadványokban akár Bukovinára, akár Besszarábiára, akár magára az Ókirályságra vonatkozólag nemzetiségi adatok megjelentek volna. A Kolozsvártól működött külön statisztikai hivatal 1920. év végén Erdélyről és a kapcsolt részekről népösszeírást rendezett, amely a lakosság nemzetiségére is kiterjedt. Az összeírás eredményéről hivatalos kiadvány is készült *Dictionarul Transilvaniei, Banatului si Celorlalte Tinuturi Alipite* címmel, amelynek szerkesztői voltak C. Martinovici, a kolozsvári statisztikai hivatal főnöke és N. Istrati, a statisztikai hivatal mezőgazdasági osztályának főnöke. Ez utóbbi tehát valószínűleg¹⁰ ugyanaz az úr, aki a *Buletinulban* közölt cikknek is társszerzője. E sorok írója maga is részletesen foglalkozott ezzel a *Dictionarullal*, s nyugodt lélekkel meri állítani, hogy mióta a statisztikai tudományt műveli, ilyen pontatlan, lelkiismeretlen összeadási és egyéb nyomdhibáktól hemzsegő munkával nem találkozott a statisztikai irodalomban. A községek adatai ui. a községek betűrendje szerint vannak közölve, de van a könyvben egy járási kimutatás is, amely a nemzetiségi adatokat is tartalmazza. Ha mármost a községek adatait a helységnevtári részből járási csoportosításban kiírjuk, és azokat összegezzük, igen sok esetben nem kapjuk meg azt az összeget, sem az összes lélekszámot, sem az egyes nemzetiségek számát illetőleg, amelyet ugyanaz a könyv a járási részben közöl, vagy csak úgy kapjuk meg, ha e betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt nemzetiségi adatot a maga helyére állítjuk be. A lugosi "Magyar Kisebbség" folyóirat által kiadott *Erdély statisztikája* című munka (közvetette dr. Jakabffy Elemér) községenként egymás mellé állítva közli az 1910. évi magyar népszámlálás és az 1920. évi román népösszeírás adatait nemzetiségek szerint, és minden járásnál a *Dictionarul* összegezése szerinti adatokat is, itt tehát meg lehet figyelni azokat a horribilis eltéréseket, amelyek a *Dictionarul* felületes munkájából származnak, amelynek végeredménye az, hogy míg a *Dictionarul* az egész terület lakossága gyanánt csak 5 113 224-et hoz ki, addig a részletek összege helyesen összeadva 5 140 176, vagyis 26 952-vel több. Még ez a tévedés is főképp a magyarok rovására ment, mert ebből a különbségből nem kevesebb mint 19 882 esett az elsikkasztott magyarokra.

A nemzetiségek számára vonatkozó adatok, amelyek ebben a kiadványban közölve vannak, jó részben nem is számlálásból, hanem az 1910. évi magyar adatoknak egyszerű átalakítása útján keletkeztek. Ez az átalakítás természetesen a román statisztikusok szája íze szerint történt. Az *Erdély statisztikája* című munka ellenőrzésül a felekezeti megoszlás adatait is közli 1910-ből, s ezek az adatok a számokkal való igen érdekes játékokra mutatnak rá. Szatmár megyében pl. a községek egész sorában megegyezik az 1910. évi görög katolikusok száma az 1920-ban kimutatott románok számával, azután az 1910-ben kimutatott reformátusok száma megegyezik az 1920-ban kimutatott magyarok számával, végül az 1910. évi római katolikusok száma az 1920-ban kimutatott németek számával. Világosan látszik tehát, hogy e "népszámlálás" végzői az 1910. évi felekezeti adatokat egyszerűen travesztálták 1920. évi nemzetiségi adatokká, nem törődve azzal, hogy az egyes felekezetek hívei között esetleg más nemzetiségűek is vannak, s hogy tíz év alatt a számok alaposan megváltozhattak.

A *Dictionarulban* szereplő helytelen megyei összegeket az állami Statisztikai Évkönyv is átvette (l. 1922. évi 23. lap és 1923. évi

12. lap). E két évkönyv az adatokat városok és vidék szerint is külön közli, amiből kitűnik, hogy a városok lakossága 1910-től 1920-ig 678 423-ról 721 546-ra növekedett, míg a községek népessége ugyanezen idő alatt 4 570 099-ről 4 392 578-ra csökkent, s az elcsatolt terület összes lakossága is 5 248 522-ről 5 114 124-re fogyott.¹¹

Az 1924. évi Statisztikai Évkönyv az 1923. évről már egészen új adatokat közöl Erdély és az elcsatolt többi terület lélekszámával. Ezek szerint az adatok szerint (l. 12. lap) Erdély lakossága már 5 487 966. Ez a szám szembe van állítva az 1920. évre megállapított 5 114 124 lélekszámmal, a szaporodás tehát 3 év alatt nem kevesebb, mint 373 842, ami 7,3%-nak felel meg. Hogyan keletkezett ez a lélekszám, arra magyarázatot találunk a *Buletinul Statistic al României* 1925. évi 1. számában, ahol N. Istrate úr, aki azóta a kolozsvári kerületi statisztikai szolgálat élére került, beszámol arról, hogy hogyan állapították meg Erdély népességét 1923. év végére. A dolgozat bevezetésében beismeri, hogy a *Dictionarulban* közölt adatok nem mutatják a való helyzetet, és hogy az 1920. évi gyors népszámlálás alapján szerkesztett a belügyminisztérium által a választóügyi reform érdekében. Szükséges volt ez adatok helyesbítése azért is, mivel ez adatok alkalmat adtak az erdélyi kisebbségeknek a népszámlálással szemben való elégedetlenségre.

Ez a dolgozat a szemfényvesztésnek és a hozzá nem értésnek ismét klasszikus példája. Az 1923. év végi népességet következőképp próbálja megállapítani: feltételezi, hogy a háború után a lélekszám ugyanannyi volt, mint 1910-ben, s feltételezi, hogy az *évtized* hat békeesztendőjének szaporodása kipótolta a *négy háborús esztendő* egész veszteségét, de viszont ha így gondolkodik, akkor az 1920. évi népességhez, melyet az 1910. évivel vesz egyenlőnek, egyszerűen hozzá kellett volna adni az 1921-1923. évek természetes szaporodását. Ő ezzel szemben az 1920-1923, tehát négy év természetes szaporodásával operál (210 629), de még így is 28 818-cal több lélekszámot hoz ki 1923. év végére, mint amennyit a természetes szaporodás megengedne. Az így teljesen megmagyarázhatatlan módon kihozott 5 487 966 lélekből, amelyet 1923. év végére állapít meg, levonja az utolsó négy év természetes szaporulatát, amivel az 1919. év végi lélekszámot kellett volna megkapnia, s ő mégis ezt a számot mint 1920. évi népességet állapítja meg (5 277 237). Látszik tehát, hogy a népesség kiszámításának legelemibb módjával sincsen tisztában. Konstatálja ezután, hogy ez utóbbi szám 163 113-mal nagyobb, mint az a szám, amelyet az ugyancsak általa szerkesztett *Dictionarul* ugyanarra az évre megállapított, amivel ő maga a legszigorúbb elítélő kritikát gyakorol az 1920. évi összeírás eredménye felett.

Így végezve a lélekszám megállapítással, szóról szóra a következőképp folytatja: "vizsgálván az adatokat Erdély lakosságának nemzeti eredetére vonatkozólag, megállapíthattuk, hogy 1923. év végén a román elem az idegen nemzetiségű polgárokkal szemben a következő arányban találtatott:

Nemzetiség	Szám szerint	%-ban
Román	3 232 806	58,90
Magyar	1 357 442	24,73
Német	557 683	10,16
Zsidó	203 191	3,71
Egyéb	136 844	2,50
1923-ban összesen:	5 487 966	100,00"

Mindenesetre joggal kérdezhetjük, ha már magának a lélekszámnak a megállapítása is ilyen bonyodalmas számításokkal és feltételezésekkel történt, hogyan tudta N. Istrate a lakosság nemzetiségi megoszlását ilyen egységig menő pontossággal megállapítani. Erre nézve semmiféle magyarázatot nem ad, s így a rejtélynek nem tudunk nyitjára jönni. Az kétségtelenül bizonyos, hogy 1923-ban népszámlálás nem volt Erdélyben, s mégis ilyen nagyszerű pontossággal tudja az egyes nemzetiségek számát. Tanulmányának végén az 1920-1923. évek természetes szaporodásának nemzetiségi megoszlását is közli,¹² de ez nem lehet elegendő a számításra, ha maga a kiindulási alap nincs meg. A természetes szaporodás nemzetiségi megoszlása alapján különben sem lehetne a románságnak ilyen nagy növekedését megállapítani, mert maga Istrate panaszkodik következőképpen: "Amint látjuk, a románok szaporodása az idegen eredetű polgárokéval szemben alacsonyabb rendűnek mutatkozik, ami gondolkodóba kell hogy ejtsen minket". (Lásd Buletinul 115. lap.)

Megjegyzendő, hogy ott, ahol a négy évi természetes szaporodást az illető nemzetiségek számához viszonyítja, *ezrelékek* helyett tévesen *százalékokban* fejezi ki a szaporodást; előzőleg pedig a természetes szaporodást keveri össze a születési aránnyal (107. és 109. lap), amelynek a népesség kiszámításához semmi köze. Majd a születési arányt több helyütt percentnek nevezi. Látszik tehát, hogy a legegyszerűbb statisztikai fogalmakkal nincs tisztában.

A fentebbi nemzetiségi számadatokat Istrate városok és vidék szerint is közli törvényhatóságoként, azonkívül a 8 legnagyobb városról külön is adja az adatokat. Egyébként a Statisztikai Évkönyv is átveszi a lélekszámra vonatkozó adatokat 1924-től kezdve, de érdekes, hogy míg első ízben az 1920. évi adatokkal hasonlítja össze az 1923. évi adatokat, addig az Évkönyv későbbi évfolyamaiban már az 1910. évi magyar népszámlálás adataival állítja azokat szembe, amiből az látszik, hogy az 1920. évi román adatokat maga sem tartja összehasonlításra érdemesnek, s viszont az 1923. évi eredményekből nem veszi át a városok nemzetiségi adatait, holott az 1920. éveket előbb közölte.

Az egyes városokról közölt lélekszám-adatok és a nemzetiségi megoszlás adatai bepillantást engednek ennek az egész műveletnek a komolyságába és szavahihetőségébe. Istrate az erdélyi 40 város közül csak 8-at ismer el olyannak, amely a város nevet megérdemli, szerinte a város csak 40 000 lakosnál kezdődik. A statisztikában teljesen szokatlan ennek a magas határnak a kikötése, mert hiszen Nyugaton sokszor már a 2-3000 lakosú helységeket is a városokhoz számítják. Nem lehet tudni, hogy mi növelte meg annyira Istrate úrnak az igényeit ebben a tekintetben, hogy olyan ősi városokat, a kultúrának olyan régi várait, mint például Nagybánya, Máramarossziget, Dés, Beszterce, Torda, Segesvár, Medgyes, Gyulafehérvár, Székelyudvarhely stb. nem tekinti városoknak, szerinte ezek nem érdemlik meg a város nevet. Szerinte csak az alábbi 8 város érdemli meg a város nevet, amelyeknek lélekszámát és nemzetiségi megoszlását a következőkben adja:

Városok nevei	Összes népesség 1923-ban	Népesség nemzetiség szerint				
		Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Kolozsvár	105 000	35 000	51 600	3200	14 000	1200
Temesvár	90 000	15 000	28 000	35 000	7000	5000
Nagyvárad	90 000	18 000	47 000	1500	22 000	1500
Arad	75 000	22 000	38 700	4200	8000	2100
Szatmárnémeti	60 000	15 000	24 690	159	20 000	151
Brassó	50 000	18 000	16 500	13 300	2000	200
Szeben	45 000	15 000	4405	23 199	2000	396
Marosvásárhely	40 000	7000	26 047	758	6000	195
Összesen	555 000	145 000	236 942	81 316	81 000	10 742
%	100	26,13	42,69	14,65	14,59	1,94

A városoknál tehát, amint látjuk, ezrekre kikerekített számokkal dolgozik, sőt a többi 32 városnál, amelyeknek lélekszám-adata egyenként közölve van az 1924-es és következő évi Statisztikai Évkönyvekben, szintén kikerekített számok szerepelnek.

Hogy meg lehessen ítélni, mennyire megbízhatók ezek az adatok, úgy az összes létszámot, mint a nemzetiségi megoszlást illetően, a fentebb felsorolt 8 városnak lélekszámát és a lakosok anyanyelv szerinti megoszlását közöljük a négy utolsó magyar népszámlálás szerint, és ezzel összevetjük azokat az adatokat, amelyeket a *Dictionarul* közöl 1920-ból, és az Istrate által "megállapított" adatokat 1923-ból.

**Erdély és a kapcsolt részek 8 legnagyobb városának lélekszáma
és nemzetiségi megoszlása 1880-tól 1923-ig**

Város	Év	Össz. nép. ¹	Magyar		Román		Német		Zsidó ³		Egyéb	
			absz. sz.	%	absz. sz.	%	absz. sz.	%	absz. sz.	%	absz. sz.	%
Kolozsvár	1880	30 363	24 282	80,0	3655	12,0	1479	4,9	(1601)	(5,3)	947	3,1
	1890	35 855	29 083	81,1	4715	13,1	1352	3,8	(2485)	(6,9)	705	2,0
	1900	49 295	40 845	82,9	6039	12,3	1784	3,6	(4730)	(9,6)	627	1,2
	1910	60 808	50 704	83,4	7562	12,4	1676	2,8	(7046)	(11,6)	866	1,4
	1920	83 542	41 583	49,8	28 274	33,8	2073	2,5	10 633	12,7	979	1,2
	1923	105 000	51 600	49,2	35 000	33,3	3200	3,1	14 000	13,3	1200	1,1
Temesvár	1880	37 815	7739	20,4	5169	13,7	20 259	53,6	(4196)	(11,1)	4648	12,3
	1890	44 849	11 088	24,7	5585	12,4	23 896	53,3	(5029)	(11,2)	4280	9,6
	1900	59 229	19 136	32,3	6298	10,6	29 614	50,0	(6057)	(10,2)	4181	7,1
	1910	72 555	28 552	39,4	7506	10,4	31 644	43,6	(6728)	(9,3)	4793	6,6
	1920	82 689	26 185	31,7	15 892	19,2	29 188	35,3	8296	10,0	3128	3,8

	1923	90 000	28 000	31,1	15 000	16,7	35 000	38,9	7000	7,8	5000	5,5
Nagyvárad	1880	31 324	27 189	86,8	2067	6,6	1253	4,0	(8186)	(26,1)	815	2,6
	1890	38 557	34 239	88,8	2527	6,6	1014	2,6	(10 115)	(26,2)	777	2,0
	1900	50 177	44 750	89,2	3335	6,6	1404	2,8	(12 294)	(24,5)	688	1,4
	1910	64 169	58 421	91,1	3604	5,6	1416	2,2	(15 155)	(23,6)	728	1,1
	1920	68 081	40 744	59,8	8441	12,4	598	0,9	17 880	26,3	418	0,6
	1923	90 000	47 000	52,2	18 000	20,0	1500	1,7	22 000	24,4	1500	1,7
Arad	1880	35 556	20 516	57,7	6613	18,6	5618	15,8	(4415)	(12,4)	2809	7,9
	1890	42 052	25 901	61,6	7873	18,7	5626	13,4	(4795)	(11,4)	2652	6,3
	1900	56 260	38 929	69,2	9556	17,0	5643	10,0	(6086)	(10,8)	2132	3,8
	1910	63 166	46 085	73,0	10 279	16,3	4365	6,9	(6295)	(10,0)	2437	3,8
	1920	62 490	39 399	63,0	12 469	20,0	3012	4,8	5306	8,5	2304	3,7
	1923	75 000	38 700	51,6	22 000	29,3	4200	5,6	8000	10,7	2100	2,8
Szatmárnémeti	1880	19 708	17 520	88,9	985	5,0	769	3,9	(2855)	(14,5)	434	2,2
	1890	20 736	19 587	94,4	717	3,5	267	1,3	(3427)	(16,5)	165	0,8
	1900	26	25	93,3	914	3,4	586	2,2	(5287)	(19,7)	301	1,1

		881	080									
	1910	34 892	33 094	94,9	986	2,8	629	1,8	(7194)	(20,6)	183	0,5
	1920 ²	58 251	39 009	67,0	9741	16,7	385	0,6	8959	15,4	157	0,3
	1920	37 376	24 671	66,0	4543	12,2	156	0,4	7855	21,0	151	0,4
	1923	60 000	24 690	41,2	15 000	25,0	159	0,3	20 000	33,3	151	0,2
Brassó	1880	29 584	9827	33,2	9382	31,7	9919	33,5	(610)	(2,1)	456	1,6
	1890	30 739	10 441	34,0	9758	31,7	9578	31,2	(769)	(2,5)	962	3,1
	1900	36 646	14 115	38,5	11 248	30,7	10 644	29,0	(1198)	(3,3)	639	1,8
	1910	41 056	17 831	43,4	11 786	28,7	10 841	26,4	(1417)	(3,4)	598	1,5
	1920	40 335	15 137	37,5	12 183	30,2	11 293	28,0	1505	3,8	217	0,5
	1923	50 000	16 500	33,0	18 000	36,0	13 300	26,6	2000	4,0	200	0,4
Nagyszében	1880	19 446	2065	10,6	2810	14,5	14 328	73,7	(420)	(2,2)	243	1,2
	1890	21 465	3199	14,9	4581	21,3	13 148	61,2	(478)	(2,2)	537	2,6
	1900	29 577	5747	19,4	7106	24,0	16 141	54,6	(874)	(3,0)	583	2,0
	1910	33 489	7252	21,7	8824	26,3	16 832	50,3	(1307)	(3,9)	581	1,7
	1920	32 748	4291	13,1	8553	26,1	18 218	55,6	1310	4,0	376	1,2

	1923	45 000	4405	9,8	15 000	33,3	23 199	51,6	2000	4,4	396	0,9
Marosvásárhely	1880	13 192	11 451	86,8	893	6,8	525	4,0	(847)	(6,4)	323	2,4
	1890	14 575	12 918	88,6	899	6,2	442	3,1	(1036)	(7,1)	316	2,1
	1900	19 522	16 705	85,6	1864	9,6	686	3,5	(1658)	(8,5)	267	1,3
	1910	25 517	22 790	89,3	1717	6,7	606	2,4	(2755)	(10,8)	404	1,6
	1920	30 988	23 178	74,8	3947	12,8	446	1,4	3246	10,5	171	0,5
	1923	40 000	26 047	65,1	7000	17,5	758	1,9	6000	15,0	195	0,5

1 1880-ban és 1890-ben polgári, 1900-ban és 1910-ben összes népesség a magyar népszámlálás szerint. 1920-ban a román Dictionarul adata, N. Istrate számítása.

2 A Dictionarul betűrendes részében ezek az adatok szerepelnek, a Román Statisztikai Évkönyvben ellenben az alatta levő sorban közöltek.

3 A zsidó lakosság 1880-1910. évi adatai csak a későbbi adatokkal való összehasonlítás végett közöltek zárójelben. Ezek a többi nemzetiségek között már szerepelnek.

Míg tehát a háború előtti magyar adatok szerint e városokban egyenletes fejlődés mutatkozik, és az egyes nemzetiségek számarányai sem mutatnak lényeges változást, addig a háború utáni adatok, amelyek, amint már többször szó volt erről, nem rendszeres népszámlálásoknak, hanem csak ad hoc végrehajtott összeírásoknak vagy pedig teljesen felelőtlen számítgatásoknak az eredményei, a lakosság hihetetlen arányú fejlődéséről, a nemzetiségi megoszlásnak pedig teljes rendszertelenségéről számolnak be. Kétségtelennek tartjuk mi is, hogy az erdélyi impériumváltozás következtében a magyarság száma legalább is arány szerint feltétlenül megfogyatkozott ezekben a városokban, a románoké pedig megnövekedett, mert hiszen a románok a magyar tisztviselőket kiüldözték, s helyükbe jórészt a Ókirályságból román tisztviselőket tettek, és sok szabadfoglalkozású egyénnek is lehetlenné tették az ottmaradását. Hogy azonban az impériumváltozás ilyen nagymértékben felforgatta volna a városok nemzetiségi összetételét, azt határozottan kétségbe vonjuk, már csak azért is, mert egy *statisztikus nem fogadhat el teljes érvényűeknek olyan nemzetiségi adatokat, amelyek nem az egyes egyének egyenkénti megszámlálása és önvallomása révén gyűjtettek össze*. Hogy milyen lelkiismeretességgel állítottak össze ezek az adatok, arra a legtipikusabb példa Szatmárnémeti város esete. A többször említett *Dictionarul* betűrendes részében Szatmárnémeti város lakossága gyanánt 58 251 lelket mutat ki az 1910. évi 34 892-vel szemben. E városban tehát 10 év alatt a világháború dacára több mint 23 000 főnyi (70%-os) szaporodás mutatkozott volna. Hogy ez a bevándorolt tömeg hogyan fért el a lakóházaknak a *Dictionarul* szerint meg nem változott számában (4271), erre a rejtélyre nem kapunk magyarázatot. Úgy látszik, a túlzást a *Dictionarul* szerkesztői maguk is megsokallták, mert az összefoglaló részben már csak 37 376-tal van számítva Szatmárnémeti lélekszáma, s ez van azután a román Statisztikai Évkönyvekben is átvéve. Istrate úr azonban mégsem akart engedni ebből az általa már egyszer megállapított magas számból, mert 1923-ban, tehát 3 év múlva, már újra 60 000-re becsüli Szatmárnémeti lélekszámát, a nemzetiségeket azonban már egészen más kulcs szerint osztja meg. Még mindig sokallván a magyarok számát egyszerűen több mint kétszeresre növeli a zsidókat, de a románokról sem feledkezik meg, azokat is 15 000-re szaporítja a 3 év előtti számnak több mint háromszorosára. Papíron tehát elérte azt, hogy ma már a színmagyar Szatmárnémeti városának, amelynek lakosságában a magyar statisztika szerint 94,9% volt magyar és a lakosságnak 74,0%-a nem is tudott más nyelven, mint magyarul, ma már csak relatív többséget képvisel a magyarság. Hasonló hihetetlen arányú népnövekedés mutatkozik Kolozsvárott, amely szintén meghaladja a 70%-ot 1910 óta, de itt legalább megoszlik a szaporodás a háborús évtized és az utolsó 3 év között. Megjegyzendő, hogy 1920-ban a *Dictionarul* szerint szintén közel 23 000-rel megszorodott lakosság pontosan ugyanannyi házban lakott (6283), mint 10 évvel ezelőtt a 60 808 főnyi népesség. Itt még az 1923. évi adatok szerint a magyaroknak is engedélyezett Istrate úr 10 000 főnyi szaporodást, bár nem tudjuk

elképzelni, bármennyire is örvendetes lenne ránk nézve, hogy ma Kolozsvárott még a zsidók levonása után is több magyar laknék, mint 1910-ben. Valószínűnek tartjuk, hogy ezek a számok a rendőri bejelentőhivatal adatai alapján vannak számítva, amely számba veszi ugyan a beköltözőket és bejelentetteket, de nem vesz tudomást az elköltözöttekről. Ha Istrate úr a számítást a természetes szaporodás alapján állapította volna meg, vagy ahogy ő mondja - összekeverve a fogalmakat - a születési arány alapján, akkor városokban ilyen óriási számokat semmi esetre sem hozhatott volna ki. Ha viszont a városokban figyelembe vette a bevándorlásokat is, akkor hogyan tudta ennek az ellenkezőjét: a falusi lakosság kivándorlását konstatálni? Vagy talán a természetes szaporodás alapján vármegyénként megállapított lélekszámból egyszerűen levonta a városoknak a bevándorlás figyelembevételével megállapított számait, viszont akkor hogyan hozta ki a nemzetiségi megoszlásnak a számait, külön a városokban és külön a falvakon? Mindennek a magyarázatával Istrate úr adós maradt. Elénk állítja a végső számokat, amivel laikusokat ugyan megteveszthet és talán olyanokat, akik bizonyos rokonszenvvel kísérik az új román állam nemzetiségi konszolidációját, de a tudomány alapján álló objektív statisztikusokat semmi esetre sem.

A többi 32 város adata egyenként nincsen közölve e cikkben, de e lélekszám adatok megtalálhatók a Román Statisztikai Évkönyvekben minden valószínűség szerint Istrate számításai szerint. Itt azután Istrate úr még szabadabb folyást enged fantáziájának. A városok egész sorában 40-50, sőt 100%-os szaporodást mutat ki *három év alatt*. Így növekedett meg pl. Gyulafehérvár lakossága 9645-ről 14 000-re, Vízaknái (mely évtizedek óta szinte stagnált!) 4142-ről 6000-re, Medgyesé 10 124-ről 15 000-re, Segesváré 11 561-ről 18 000-re, Tordái 16 000-ről 23 000-re, Nagykárolyé 15 294-ről 23 000-re és így tovább, sőt Dicsőszentmártoné 4907-ről 9000-re, Gyergyószentmiklóse pedig 8820-ről 15 000-re ugrott fel, tehát majdnem megkétszereződött. Ezzel szemben a többi székely város lakossága fogyott vagy stagnált, a kis Hátszeg városra pedig ugyancsak megharagudhatott Istrate úr, mert lélekszámát 4043-ról 3000-re szállította le.

Abban a legelő említett tanulmányban, amelynek társszerzői Teodoresco és Istrate, ugyanazok az adatok szerepelnek, amelyek Istratenak a *Buletinul*ban megjelent tanulmányában. Nagyon valószínűnek tartjuk tehát, hogy ezt a közös tanulmányt is Istrate írta, s neki kell tulajdonítani nemcsak azt a lelkiismeretlenséget és pontatlanságot, amelyet az adatok összeállításában mutat, hanem azt a rosszindulatot és tudománytalan eljárást is, amellyel a magyar nemzetiségi statisztika több évtizedes munkáját és annak eredményeit kritizálja és lekicsinyíti. A módszereknek és az összehasonlító adatoknak ismertetése után joggal lehet kérdezni, hogy a román statisztika, amely rendes népszámlálás alapján még eddig nem csinált nemzetiségi statisztikát, milyen erkölcsi és tudományos jogosultsággal bírálja a magyar nemzetiségi statisztikai adatokat, amelyeknek hitelességét immár négy, pontosan végrehajtott egyénekenkénti népszámlálás és lelkiismeretes feldolgozás egybevégtető eredménye igazolja.

E sorok írója a Nemzetközi Statisztikai Intézet kairói ülésén bemutatott dolgozatában objektív tudományos alapon igyekezett kimutatni azt, hogy a magyar nemzetiségi statisztikának a módszere a valóságban a legjobban megfelelő, legtökéletesebb, s minden irányban ellenőrizhető adatokat produkál. Istrate úr ellenben bírálatában nem annyira a felvételi módszereket védi, mint inkább a váddal foglalkozik, hogy a világháború előtti Magyarország elnyomta a nemzetiségeket, s azok számát - szerinte - éppen az anyanyelv kérdésével akarta leszorítani. Visszafordítom a kérdést; ha valamely állam statisztikájának az a célja, hogy a többségi nemzetet nagyobbak, a kisebbségeket pedig alacsonyabb számúnak tüntesse fel a valóságosnál, nem jobban szolgálja-e ezt a célt az a módszer, amely a polgárokat az általuk beszélt és magukénak vallott nyelvük ellenére és akaratuk ellenére is, tömegesen más nemzetiségekhez sorozza, csupán azért, mert azok nevükből vagy vallásukból következtetve más nemzetiségből származnak. *Ez a módszer sokkal több önkényre ad lehetőséget az államhatalomnak, mint az a módszer, amely kinek-kinek szabad választására bízta, hogy milyen nyelvet akar magáénak vallani, s milyen nemzetiséghez kíván tartozni.* Istrate úr cikke egyik fejezetének az a címe, hogy "a nemzetiség megállapítása az anyanyelv alapján lehetetlen". Mint számtalan példa mutatja, nemcsak hogy nem lehetetlen, hanem az egyedüli helyes módszer, sőt Románián kívül nincsen állam, amely nemzetiség megállapításánál az illető egyének által beszélt nyelvet teljesen figyelmen kívül hagyja.

A kairói ülésre beadott tanulmányomban jogos kifogás tárgyává is tettem Romániának ezt az eljárását, bár azon a helyen Romániát nem neveztem meg, a célzás azonban világos volt. Tettem ezt akkor azért, mert 1927-ben, április havában a román kormány népszámlálást rendelt el egész Románia területére, s a népszámlálási íven a nemzetiség vagy anyanyelv helyett a "népi eredet" (születés szerinti nemzetiség) kérdezett. Azóta kiderült, hogy ezt a népszámlálást a román belügyminisztérium rendelte el kellő tudományos előkészítés s a Statisztikai Hivatal közreműködése nélkül, sőt a román Legfőbb Statisztikai Tanács ellenzése mellett.

A *Buletinul Statistic al României* 1928. évi 1. számában az állami statisztikai hivatal beszámol előző évi munkásságáról. Ebben a beszámolóban a következő érdekes adatokat találhatjuk: a Legfőbb Statisztikai Tanács 1927. évi január 20-i ülésén "vita tárgyát képezte a népszámlálás kérdése tekintettel arra, hogy Európában a háború után csupán Románia nem fogatosított népszámlálást, miért is sem a lakosainak száma, sem népességének faji összetétele pontosan nem tudható". Ezt tehát maga a román Legfőbb Statisztikai Tanács szögezi le, hogyan mert tehát Istrate úr ezek után vitát kezdeni légből kapott adatok alapján a magyar statisztika 13 próbás adataival? A Legfőbb Statisztikai Tanács 1927. február 25-én és ezt követően tartott ülésein tárgyalta le az 1927. évi áprilisban rendezett népszámlálás ügyét, erre vonatkozik elsősorban a február 25-i ülés jegyzőkönyve, amely szerint "ezen az ülésen C. Bucsan, a belügyminisztérium államtitkára előterjeszti és kéri, hogy a Tanács hagyja jóvá a belügyminisztérium által a népesség közigazgatási úton fogatosítandó megszámlálásának *azonnali* végrehajtását". A kérdést illetően élénk vita keletkezik, a tanács tagjainak többsége azon a véleményen lévén, hogy a népszámlálást a szükséges előkészítés nélkül, amely időt igényel, s elegendő anyagi eszközök hiányában nem lehet fogatosítani. Bucsan úr azonban fenntartja, hogy csupán a lakosság számára és állampolgárságára vonatkozó számlálást rövid idő alatt és a legszűkebbre szabott anyagi eszközökkel mégis végre lehet hajtani.

Hosszas tárgyalás után a Tanács azt a véleményét fejezi ki, hogy "a belügyminisztérium eszközölhet közigazgatási úton egy, a

népesség lélekszámára vonatkozó számbeli ellenőrzést, anélkül azonban, hogy a Statisztikai Hivatal egy későbbi tudományos alapon eszközendő általános népszámlálásról lemondana". Dr. Colescu szerint "a javasolt munkálat nem tekinthető a tudományos statisztika értelmében fogantatosítható népszámlálásnak, hanem csak a tulajdonképpeni népszámlálás előkészítésének, amelynek szükségessége annyira parancsoló".

Az 1927. április 9-i ülésen "a népesség ellenőrzése" tárgyában folytatott hosszas vita után a Tanács úgy véli, hogy a munkálatot a belügyminisztérium végezvén, a statisztikai hivatalt az eredményért semmi felelősség nem terheli.

Az 1927. október 7-i ülésen a belügyminisztérium által fogantatosított ellenérzés eredményének a kérdése került sorra: "A belügyminisztérium képviselőinek a jelentésére, melyet a városi és vidéki népességre, annak történelmi tagozódására a népsűrűséggel együtt s a lakosság faji származás szerinti megoszlására vonatkozó - három statisztikai táblázattal kísért, a Tanács hangsúlyozza, hogy a lakosság ellenőrzésének ezek az eredményei *nem a népesség rendszeresen megszervezett megszámlálásából erednek*, s ezek még az ideiglenes adatok komoly garanciáját sem szolgáltatják, ennél fogva meggondolandó, hogy a külföld részéről élénk érdeklődéssel várt számokat a népességre vonatkozóan nyilvánosságra hozzák-e. A Tanács nézete szerint a legokosabb volna ezeket az eredményeket közzé nem tenni". Ezen az ülésen döntés ebben e tekintetben nem történt.

Az 1927. október 17-i ülésen újabb vita volt az adatok nyilvánosságra hozatala tárgyában, de ekkor sem határoztak, és úgy a november 21-i, mint a december 12-i ülésen "ismét elhalasztják a döntést, sőt a november 21-i ülésen a Tanács újból tiltakozik az ellen, mintha e számlálás az ő beleegyezésével történt volna".

Látjuk ezekből a jegyzőkönyvekből, hogy a román Legfőbb Statisztikai Tanács nagyon helyesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem ismeri el hiteleseknek a lakosság számára és nemzetiségére vonatkozólag azokat az adatokat, amelyeket egy ilyen tudományos előkészítés nélküli népösszeírás eredményez, de akkor az alá tartozó állami Statisztikai Hivatal miért nyomja rá a hitelesség pecsétjét Istrate úrnak nem is összeírásból származó adataira, hanem csak magánszámítgatásaira, amelyeket nemcsak a Statisztikai Hivatal által kiadott *Buletin*ban, hanem a román Statisztikai Évkönyvekben is leközöl, s amelyeket most Teodoresco és Istrate urak a magyar statisztikai adatokat teljesen megsemmisítő hiteles adatként tárnak a világ elé?

Az 1921. évi áprilisi ellenőrző népösszeírás nemzetiségi adatait tényleg nem publikálták, bár azok, mint a fentebb idézett egyik jegyzőkönyv elárulja, meg vannak a "román belügyminisztérium irattárában". Habár a Legfőbb Statisztikai Tanács nagyon erősködött a jegyzőkönyvek szerint, hogy a belügyminisztérium népösszeírásának az adatait nem fogja publikálni, mégis a *Bulletin Statistique de la Roumanie* 1928. évi 2. számában a 25. lapon a szöveg közé eldugva megtaláljuk a féltve őrzött lélekszám-adatokat országrészek szerint, amelyek tényleg, hogy meglepetésekkel szolgálnak. E közlés szerint volt ui. 1927. április 24-én a lélekszám:

az Ókirályságban	8 260 903
Bessarábiában	2 555 071
Bukovinában	811 742
Erdélyben, Bánságban stb.	5 312 358
Összesen	16 940 074

Románia lélekszáma tehát 1927. áprilisában 16 940 074 lélek volt, ami körülbelül egy fél millióval marad el az 1926. év végére kiszámított népességtől.¹³ A kiszámítás tehát, amint látjuk, meglehetősen *ingatólag alapokon* nyugodott. Még érdekesebb, hogy Erdély és a Bánság lélekszáma 1927. áprilisában csak 5 312 358, tehát messze elmaradt Istratenak 1923. év végére nagy tudományos (!) apparátussal 5 487 966-ban megállapított lélekszáma mögött. Ha Istrate számítását vesszük alapul, és ahhoz hozzáadjuk Erdély lakosságának népnövekvését az 1924-1928. években, ami összesen 130 610-et (47 224 - 43 373 - 40 013) és még 1927 első négy hónapjára is számítunk 12 000 főnyi szaporodást, úgy 1927. április végén Erdély lakosságának körülbelül 5 630 000-nek kellett volna lenni. Istrate úr számítása tehát 318 000 lélekkel marad el a valóság mögött. Ő ezt a számítást csak azért csinálta, hogy a városokban óriási szaporodást tüntetvén fel, amelyet teljes egészében a románoknak könyvel el, ezzel a magyarság számát és arányát leszoríthassa.

A román Statisztikai Tanács s valószínűleg a Statisztikai Hivatal is, annak ellenére, hogy a nem tudományos rendszerességgel készült népszámlálást elítéli, és annak eredményeit nem tartja hiteleseknek, a román belügyminiszter által a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozólag feltett kérdést, amelyet legjobban kifogásoltunk, mégis magáévá teszi, mert hiszen azon a támadó

cikken, amely az én javaslatom ellen irányult, az állami Statisztikai Hivatal igazgatójának a neve is szerepel. Fel kell tételeznem tehát, hogy legközelebb a Statisztikai Hivatal közreműködésével tartandó, tudományosan előkészített népszámlálás is a "népi eredetet", a "faji származást" fogja kérdezni. Valószínű, hogy a román statisztikusokat az a meggondolás és hiedelem vezeti, hogy a magyar statisztika Erdélyben és a kapcsolt részekben temérdek sok elmagyarosodott román mutatott ki magyarok gyanánt. Nem tagadjuk, hogy amennyiben vannak ilyen elmagyarosított románok, azokat a magyar statisztika a valósághoz híven magyarként mutatta ki, de viszont románoknak mutatta ki azokat a magyarokat, akik nemzedékeken keresztül eloláhosodtak, még akkor is, ha egyébként magyarul tudtak, de magukat oláhoknak vallották. Erről mindenki meggyőződhetik, aki a magyar népszámlálások kötetét tanulmányozza, ott megtalálhatja törvényhatóságoként az oláhul tudó magyarok és a magyarul tudó oláhok számát. Ezeket az adatokat a magyar statisztika olyan fontosaknak tartotta, hogy községenként feldolgozta a vallással kapcsolatban. Az erre vonatkozó két feldolgozási táblát az 1910. évi népszámlálásról az alábbiakban közöljük.

Ez a két tábla, amely teljes betekintést enged minden egyes község nemzetiségi viszonyaiba és a lakosság nyelvismeretébe, a háború előtti Magyarországnak mind a 12 000 községéről és városáról rendelkezésre áll, és a Központi Statisztikai Hivatal nyilvános könyvtárában lévén elhelyezve bárki által megtekinthető. Nem hiszem, hogy bármely ország statisztikája rendelkezzen ilyen részletes községi táblával, joggal lehet tehát a felvételnek és feldolgozásnak ezt a rendszerét mintául odaállítani.

Az említett cikk szerzői a beszélt nyelvek fontosságát is elismerik, de arra nézve nem tesznek nyilatkozatot, hogy a beszélt nyelvet hogyan akarják felvenni, ha ragaszkodnak ahhoz, hogy a nemzetiséget nem a nyelv, hanem a származás alapján állapítják meg, mert hiszen akkor a románok ezreit kellene olyanokul kimutatniuk, akik románul egyáltalán nem tudnak, a zsidóknak egész tömegét olyanokul, akik héber nyelven nem tudnak, németeket, akik németül, örményeket, akik örményül nem tudnak stb. Felteszem továbbá azt a kérdést, vajon meg fogják-e azt engedni, hogy a jelenleg magukat románoknak tartó, de nem román származású lakosságot is eredeti nemzetisége alapján mutassák ki. Mert hiszen ilyenek is vannak, nem csak Erdélyben, de még inkább az Ókirályságban. Ha teljesen pártatlanok és igazságosak akarnak lenni, akkor *mindenkit, aki nem román származású, de jelenleg magát románnak tartja, eredeti nemzetisége szerint kell beosztaniuk*. Vajon meg fogják-e tudni őrizni a tárgyilagosságot e tekintetben? A jelekből ítélve aligha. Az eddig megtartott népszámlálásoknál, így 1920-ban Erdélyben és az említett 1927-es összeírásnál is, a kisebbségek tele voltak panasszal. Mindenkit, akit vallása vagy neve alapján románnak sejtettek, románoknak írták be tiltakozásuk ellenére is, ellenben a nyilvánvalóan idegen származású románokat meghagyták a románok soraiban. Különösen a magyarok számát igyekeztek olyan módon leszorítani, hogy a megmagyarosodott németeket, továbbá teljes számmal a zsidókat és örményeket, akik magukat magyar nyelvűeknek vallották, kihalították a magyarok soraiból. Ugyanígy tettek minden görög katolikus és görög keleti magyarral, abban a feltevésben, hogy azok valamennyien csak elmagyarosodott románok. Ellenben egész falvakról tudjuk, hogy lakóik idővel eloláhosodtak, ezeket nem volt szívük a románok soraiból törölni. Rámutatunk különösen a cigányok esetére. A magyar statisztika a cigányokat is természetesen bevallott nyelvek alapján, tehát az asszimilálódás foka és iránya szerint mutatta ki. A cigány fajúk között tehát voltak cigány anyanyelvűek, továbbá magyar és oláh anyanyelvűek is aszerint, amint nyelvüket bevallották. Ezzel szemben a román statisztika - legalább, ahogy kivesszük az 1920-as adatokból - nem csak a románnyelvű cigányokat nem vette ki az oláhok sorából, de sok esetben még a cigányoknak vagy magyaroknak kimutatott cigányokat is odasorozta a románok közé, s ezzel önmagával jutott ellentétbe, mert a felállított elv alapján az összes cigány származásúakat - a népi eredet alapján - egytől-egyig cigányoknak kellett volna kimutatni. Hasonlóképp jártak el az Erdélyben szórványosan található bolgárokkal, akiket szintén a románok között könyveltek el, így a brassói bolgárokat, akikről Brassó oláh városrészét "Bolgárszeg"-nek nevezik.

Az Ókirályságban ugyanilyen eljárást követtek el eddig is a számításoknál, és valószínűleg fognak elkövetni a következő népszámlálásoknál is. Erre a feltevésre a következő adatok szolgáltattak indokot: Teodoresco és Istrate említett tanulmányában 1923. évvel jelezve van egy kimutatás egész Románia lakosságának számáról és nemzetiségi megoszlásáról.¹⁴ Ebben a kimutatásban a magyarság száma 1 412 742 lélekkel szerepel, ami a 17 267 966 főnyi¹⁵ összes lakosságnak 8,2%-a. A magyarok száma tehát 1923-ban egész Romániában 1 412 742; ezzel szemben ugyanabban az évben magában Erdélyben koncedál Istrate úr 1 357 442 magyart. A két szám közötti *különbség* 55 300. Ennyi magyar volna tehát Erdélyen kívül egész Romániában. Bukovinában az osztrák népszámlálás is elismert körülbelül 10 000 magyart, ha ezeket leszámítjuk, az egész Ókirályságban (Bessarábiát nem számítva, ahol tényleg nincsen magyar, bár 100 évvel ezelőtt még ott is voltak magyarok) mindössze 45 000 magyar lenne. Tudjuk azonban hogy magában Bukarestben több mint 30 000 magyar él, akik már a háború előtt is ott voltak. Kitűnik ez abból, hogy az 1912. évi népszámlálás 24 101 római katolikust és 11 386 protestánst talált Bukarestben, akiknek túlnyomó nagy része Erdélyből, a Székelyföldről származott. Azonkívül Moldvában kb. 110 000 római katolikus lakik,¹⁶ akiknek jó része igaz, hogy nyelvileg el van oláhosodva, de a román nép őket ma is "ungur"-oknak nevezi, s túlnyomó többségük, különösen Bacău és Roman megyebeliek, kétségtelenül magyar (székely) származásúak, s 60-80 évvel ezelőtt még mindnyájan magyarul beszéltek. Ezek már láthatólag el vannak sikkasztva a magyarok számából, pedig ha a román statisztikusok a kimondott elvükhöz következetesen akarnak maradni, és teljesen objektíve akarják a lakosságot népi származása alapján felvenni, akkor majdnem az összes moldvai római katolikust magyarként kell kimutatniuk. Kíváncsiak vagyunk, hogy a legközelebb tartandó román népszámlálás így fog-e cselekedni, vagy mi történik azzal az ezer és ezer görög családdal, amelyeknek ivadékaik ma már

teljesen románok, a legtöbbje vezető szerepet visz Románia közéletében, vajon ezeket is görögöknek fogják kimutatni a népi származás alapján? Ezt a kérdést maguk a román újságok is felvetették, látszik tehát, hogy a román közvélemény maga sem helyesli egyértelműen ezt a módszert, mert attól fél, hogy az elnemzetietlenedett románokkal szemben, akiket ezzel a módszerrel románoknak lehetne minősíteni, sokkal többet veszíthet a románság az elrománosodott idegen nemzetiségűek kikapcsolása révén, akiket a származási elv pártatlan keresztülvitele esetén semmi esetre sem szabad a románsághoz számítani. Látjuk tehát, hogy a népi származás kérdezése mindkét irányban mennyire elvisz bennünket a valóságtól, amelynek pedig a keresése a statisztika legfőbb feladata.

Tekintélyes román tudósok is ellene nyilatkoztak a kérdés ilyen feltevésének, például G. Plastara, a bukaresti egyetemen a magánjog professzora, ezt a véleményt adja: "A népszámlálási összeíró lapnak a népi eredetre vonatkozó kérdőpontja véleményem szerint egészen gyakorlatiatlan célt szolgál. Ez olyan kérdés, amelyre különféle képpen lehet felelni, de nem lehet a kérdést feltevő gondolatát eltávolítani. Vajon azt akarta-e megtudni, hogy hány valódi fajromán van, vagy azt akarja-e kutatni, hogy Nagy-Románia polgáraiban milyen vér csergedez? A bizonytalanság teljes. Sokkal egyszerűbb, jogosabb, okosabb és alkalmasabb lett volna azt kérdezni: kinek milyen a nemzetisége? Ha valaki nemzetiségéről nyilatkozik, az olyan pozitív dolog, amelyben nem lehet tévedni, míg ellenben, ami a faji származást illeti, a kérdés nem olyan egyszerű. Erre vonatkozólag úgy az egyeseket, mint a népeket illetően tanulmányokra és vizsgálatokra van szükség. Még azok is, akik azt hiszik, hogy tudják származásukat, csalódhatnak, és ez esetben nyilatkozatuk akaratlanul is nem igaz. Emiatt a legtöbb esetben a népi származásokra vonatkozó nyilatkozatokra felszólított polgárok lehetetlen feladat elé vannak állítva, márpedig tudvalevő, hogy a lehetetlenség nem kötelező."¹⁷

Teodoresco és Istrate urak tehát, mikor az etnikai származás mellett kardoskodnak, saját országukban is tekintélyes ellentmondásokkal találkozhatnak, de még nagyobb az ellentmondás a statisztikai tudomány és azon országok részéről, amelyek nem a származás, hanem a tényleges állapot szerint veszik fel a nemzetiséget a népszámlálásoknál. Ami a statisztikai tudomány álláspontját illeti, arra nézve utalunk a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1897. évben Szentpétervárott tartott ülésére, ahol a Nemzetközi Statisztikai Intézet határozatot fogadott el, amelyben azok közé a kérdések közé, amelyeket minden államra nézve kívánatosnak tart, hogy a népszámlálásnál felvéteessék, szerepel a következő kérdés: "la langue parlée ou maternelle". Látható tehát, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet már 1897-ben a beszélt nyelv, az anyanyelv mellett foglalt állást.¹⁸ A statisztikai tudomány tehát már döntött ebben a kérdésben, és döntöttek azok az országok, amelyek a nemzetiség megállapításánál nem a származást, hanem a nyelvet kérdezték, vagy legalábbis a nemzetiség legfőbb ismertetőjelül nem a származást, hanem a tényleg beszélt nyelvet fogadták el. Ezek az országok: Németország, Ausztria, Cseh-Szlovákia, Belgium, Svájc, Olaszország, Finnország, Bulgária, Szerb-Horvát-Szlovén állam, Oroszország. Ezekben az országokban a népszámlálás mindenütt a beszélt nyelvet veszi alapul a nemzetiség megállapításához, bár a kérdést nem pontosan ugyanúgy teszi fel, mint a magyar statisztika, és az anyanyelven kívül beszélt nyelvekre nem fektet olyan súlyt, mint a magyar statisztika. Még azoknál az államoknál is, amelyeknél nem tűnik ki világosan, hogy a nyelvet veszik alapul a nemzetiség megállapításánál, mint Észtország, Lettország, Lengyelország, valószínű, hogy nem a származást tekintik, hanem a nyelv alapján a valóságos állapotot. Erre vall például az, hogy Lengyelország tömegesen mutat ki lengyel nemzetiségű zsidókat, amit csak a nyelv figyelembevételével tehet. Még legjobban a finn statisztika módszere hasonlítható össze a magyaréval. A beszélt nyelveket legrészletesebben közli a belga statisztika, ennek azonban az a hibája, hogy viszont a nemzetiségre nem fektet súlyt, úgyhogy Belgiumban a franciák, flamandok és németek számát a beszélt nyelvek alapján csak körülményes számítás alapján lehet megállapítani. Mindezeket Teodoresco és Istrate urak részletesen közölve találhatják a Nemzetközi Statisztikai Intézet kairói ülésére beadott tanulmányomban, hogyan állíthatják tehát azt, hogy a nemzetiséget az anyanyelv alapján megállapítani lehetetlenség.

Még csak egy megjegyzésükre óhajtok reflektálni, ami a statisztikai tudomány és módszer szempontjából feltétlenül választ érdemel. A szerzők kifogásolják, hogy a nemzetiségeknek anyanyelv szerinti megállapításánál a beszélni nem tudó gyermekeket is beszámítjuk. A nemzetiségi statisztikának az a célja, hogy az ország egész lakosságának nemzetiségek szerinti való megoszlását mutassa be. Ebből tehát nem lehet kihagyni a gyermekeket, mert hiszen azok is valamilyen nemzetiséghez kell hogy tartozzanak. A még beszélni nem tudó gyermekeknél természetesen az anya anyanyelvét kell alapul venni, ezt minden nemzetiségi statisztika így is csinálja, az egyetlen Belgiumot kivéve, mert ott a nemzetiség megállapítására nem fektetnek súlyt, tisztán csak a beszélt nyelvekre. Istrate úr számításában is mindenütt benne vannak a beszélni nem tudó gyermekek, mert hiszen a nemzetiségek szerinti részletezés az összes lakosságot adja ki. 1880-ban a magyar statisztika még tényleg kihagyta a 2 éven aluli gyermekeket az anyanyelv szerinti összeírásból, ami akkor helytelen volt, mert hiszen a gyermekek száma különböző lehet az egyes nemzetiségeknél, és így a gyermekek kihagyása az egyes nemzetiségek arányait nem a valósághoz híven tünteti fel.

A szerzőknek azon vádjaira, amelyek arra vonatkoznak, hogy a háború előtti Magyarország mennyire elnyomta nemzetiségeit közigazgatási, iskolai és egyházi tekintetben, s erőszakkal magyarosította, nem óhajtok e helyütt reflektálni, mert hiszen ez nem statisztikai kérdés, és különben is már eléggé megcáfoltatott. Maga az a körülmény, hogy a nem magyar nemzetiségek száma (s így a románoké is) nem fogyott Magyarországon, ellene mond ennek a vádnak. A fentebb közölt tábla, ahol a városok lakosságát mutatjuk ki nemzetiség szerint, bizonyítja, hogy a románok még egyes városokban is tért foglaltak a magyar uralom alatt, számuk olyan rohamosan növekedett.

Teljesen rosszindulatú az a vád, amely azt állítja, hogy Magyarországon még egyházi tekintetben is elnyomták a nemzetiségeket. Ezt a vádat a legkevésbé a románok hangoztathatják, akiknek mindkét egyháza, úgy a görög katolikus, mint a görög keleti, teljesen nemzeti alapon volt megszervezve, s akiknek egyházaiban a hivatalos nyelv, mind a templomokban, mind az adminisztrációban és iskolákban, kizárólag a román volt. Ami pedig azt a vádat illeti, hogy a magyar állam a nemzetiségeknek nem engedélyezett saját iskolákat, erre azzal a statisztikai adattal felelek, hogy a magyarországi románoknak a háború előtt

(1910/11-ben) 8901 román tannyelvű elemi iskolájuk volt 2 948 000 lélekre, ugyanakkor Romániában csak 4961 volt az iskolák száma²⁰ 7 millió lakos mellett. A magyarországi románokra tehát aránylag több román iskola jutott, mint a románokra saját országukban

Egy helyen azt állítják a szerzők, hogy a magyar kormányzat az oláh lakosságot nem engedte a városokba, sőt hogy az oláh gyermekek nem tanulhattak a városi iskolákban. Az előbbi állítást már megcáfoltuk a városi lakosság nemzetiségi adataival, az utóbbi állítás értékére vonatkozólag álljon itt az alábbi kimutatás, amely a régi tulajdonképpeni Erdélyre vonatkozik, s melyet a magyar statisztikai hivatalnál őrzött eredeti feldolgozási táblákból állítottunk össze:

Az oláh anyanyelvű lakosság és az elemi iskolába járó oláh anyanyelvű gyermekek száma Erdély városaiban 1913-1914-ben

Város	Az összes lakos			1913-1914-ben az elemi mindennapi iskolai tanulók		
	száma	közül oláh		száma	közül oláh	
		szám	%		szám	%
Kolozsvár tjv.	60 808	7562	12,4	5188	428	8,2
Marosvásárhely tjv.	25 517	1717	6,7	2492	76	3,1
Abrudbánya	2938	1697	57,8	384	246	64,1
Gyulafehérvár	11 616	5170	44,5	988	486	49,2
Nagyenyed	8663	1940	22,4	804	203	25,3
Vízakna	4048	2649	65,4	500	339	67,8
Beszterce	13 236	4470	33,8	1012	260	25,7
Brassó	41 056	11 786	28,7	3528	1133	32,1
Fogarás	6579	2174	33,1	639	242	37,9
Déva	8654	2417	27,9	731	163	22,3
Hátszeg	3124	1514	48,5	802	100	33,1
Szászváros	7672	3821	49,8	658	302	45,9

Vajdahunyad	4520	1789	39,6	505	178	35,2
Kolozs	4138	1808	43,7	527	223	42,3
Medgyes	8626	2729	31,6	971	281	28,9
Segesvár	11 587	3031	26,1	1043	254	24,4
Nagyszeben	33 489	8824	26,3	2535	548	21,6
Szászsebes	8504	4980	58,6	1009	658	65,2
Dés	11 452	2911	25,4	1096	214	19,5
Szamosújvár	6857	1881	27,4	542	113	20,8
Torda	13 455	3389	25,2	1214	279	23,0
Összesen	296 539	78 259	26,4	26 668	6726	25,2
A 2 tvj. nélkül	210 214	68 980	32,8	18 988	6222	32,8
Egyéb városok	53 729	3680	6,8	4473	229	5,1
Községek	2 328 099	1 390 082	59,7	210 423	106 411	50,6
<i>Erdély összesen</i>	2 678 367	1 472 021	55,0	241 564	113 366	46,9

Tudvalevő, hogy az általános tankötelezettség dacára az oláhnyelvű lakosság beiskolázása sohasem volt olyan arányú, mint a többi nemzetiségeké, nem az iskolák hiánya miatt, hanem mivel az oláh lakosság elmaradt műveltsége folytán kevesebb érzékkel bírt gyermekeinek iskoláztatása tekintetében. Ennek dacára azt látjuk, hogy az erdélyi városokban az utolsó békeévből az elemi iskolák tanulói között azokban a városokban, ahol jelentékenyebb számú oláh lakosság volt, majdnem ugyanolyan magas volt az iskolába járó oláh gyermekek aránya, mint amilyen az oláhok aránya a népességben, sőt, ha a két törvényhatósági jogú várost kihagyjuk, ahol nagyobb számú oláh nyelvű katonaság rontja az összehasonlítást, úgy a többi városokban a két arányszám teljesen fedi egymást (32,8-32,8%). Még érdekesebb, hogy a községekben, ahol még a román statisztikusok sem állítják, hogy a magyar kormányzat nem engedte volna az oláh gyermekek iskoláztatását (nemcsak nem engedte, de követelte), mégis jóval kisebb arányban voltak az iskolás gyermekek között oláhok, mint az összes lakosságban. A román statisztikusok felelőtlen állítása tehát a statisztika tükrében így omlik össze, amiből az a tanulság, hogy statisztikusnak sohasem szabad olyan kijelentést tenni, amelyet statisztikai adatokkal könnyen meg lehet cáfolni.

Részünkről a vitát befejeztük. Azt hisszük, ebben az esetben is beigazolódott az a közmondás, "akinek vaj van a fején, az ne menjen a napra". Azok, akik elfogulatlanul nézik ezt a kérdést, bizonyára igazat fognak adni nekünk abban, hogy a magyar statisztika mindenkor lelkiismeretesen és pontosan igyekezett megállapítani a nemzetiségek számát. Az a körülmény, *hogy a magyarság száma és aránya 10 évről 10 évre folyton növekedett*, lett legyen ez az eredmény akár erőszakos magyarosításnak, akár természetes processzusnak a következménye, *az semmi esetre sem a magyar statisztika hibája*, mert ha a rendszerben volna a hiba,

akkor már az 1880. évi adatok is hibásak és túlzottak lettek volna, s a későbbi eredményeknek is - rendszer nem változván - ugyanazokat az arányokat kellett volna mutatniuk. De nálunk most már négy, illetőleg öt népszámlálás eredménye bizonyította be, hogy ez a rendszer a legmegfelelőbb, mert mindenkor a való állapotot és természetesen, amennyiben fejlődés az egyik vagy másik irányban mutatkozik, ezt a fejlődést is mutatja. Vajon azt hiszik a román statisztikusok, hogy az ő módszerükkel meg fogják kövesíteni az első ízben megállapított arányokat? Ha a Gondviselés Nagy-Romániának hosszú életet ad és több népszámlálás alapján fogjuk látni Románia lakosságának nemzetiségi megoszlását, el lehetünk készülve arra - az eddigi próbálgatásokból következtetve -, hogy a többségi román elem száma és aránya ugrásszerűen fog növekedni. Mivel fognak akkor a román statisztikusok védekezni az ellen a vád ellen, hogy akár szándékosan, akár módszerük helytelensége miatt meghamisították a nemzetiségi statisztikát? De függesszük fel a kritikát addig, amíg tudományos alapon megszervezett rendes népszámlálás adatai nem állanak előttünk. Az eddig napvilágra került romániai nemzetiségi adatok láttára véleményünket csak ebben foglalhatjuk össze: A különbség a nemzetiségi statisztika magyar és román rendszere között az, hogy a magyar statisztika egyénekenkénti bevallás alapján pontosan, a valósághoz híven állapítja meg a nemzetiségek számát, és e számadatokból vonja le következtetéseit, a román statisztika ellenben a saját elképzeléséhez és előzőleg (pl. a béketárgyaláson) elkövetett szándékos ferdtéseihez és tévedéseihez utólag összeírás nélkül, egyszerűen íróasztalon konstruálja meg a maga nemzetiségi statisztikáját.

Jegyzetek

- 1 Egész terjedelmében megjelent a Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi január és februári számában. Továbbá francia nyelven a *Bulletin de l'Institut International de Statistique*, Tome XXIII. második kötetében.
- 2 Lásd Kőrösy József: *A felvidék eltótosodása*. Budapest, 1898.
- 3 Lásd Barna Endre: *Magyar tanulmányok a bukaresti kiállításról*. Kolozsvár, 1906. 61. lap.
- 4 Aperçu de la Démographie des divers Pays du monde. Publié par l'Institut International de Statistique. La Haye, 1925, 1927.
- 5 Anuarul Statistic al României. 1927. 12.
- 6 Lásd *i. m.* 79.
- 7 Lásd *i. m.* 15.
- 8 Lásd *i. m.* 226.
- 9 A magyar béke delegáció elemzése az erdélyi kérdésben. In *Trianon. A magyar békekielégítés tevékenysége 1920-ban*. Szerk. Ádám Magda és Cholnoky Győző. Lucides, Budapest, 2000. 153-154. (A szerk.)
- 10 Azért írjuk: valószínűleg, mert itt még Istratinak van írva, később pedig Istratenek. Teodoresco neve is hol o-val, hol u-val van írva a végén. Romániában még a nevek írásmódjában sincs állandóság?
- 11 A Jakabffy *Erdély Statisztikájában* 5 113 224 lélekszám szerepel, minthogy Maros-Torda megye összes lakossága a *Dictionarul*-ban 900-zal kevesebbnek van kimutatva (219 051), mint amennyit a részletek adnak (219 951). Az 1922-es Évkönyv ez utóbbi adatot közli, négy lappal odább azonban már újra előbukkan az ominózus 219 051 szám, amely még a következő, 1923-as Évkönyvben is erősen tartja magát. Az 1924-es Évkönyv utoljára közli az 1920. évi adatokat (a 12. lapon), de itt már a változatosság kedvéért nem Maros-Tordánál van a hiba, hanem Nagy-Küküllőnél, melynél igaz, csak egy egységgel hibázik (148 864 helyett 148 865), de annál kiadósabb a tévedés Krassó-Szörénynél, ahol 424 264 helyett 242 264-et közöl. Ez a goromba hiba egyébként már az előző 1923-as Évkönyvben is benne van. Úgy látszik, Romániában nem ismerik azt a szokást, hogy a statisztikai táblázatokat kizsedés után is le szokták összegelni.
- 12 Valószínűleg felekezeti megoszlás alapján, mert tudomásunk szerint az anyakönyvek nem tartalmaznak rovatot a nemzetiségre nézve, csupán a felekezetre.
- 13 Lásd fentebb.
- 14 Idézett folyóirat, 25.
- 15 Ugyanannak az évnek a végére a román Statisztikai Évkönyvek csak 16 736 283 lelket mutatnak ki, tehát ismét csekély félmilliónyi tévedés, illetőleg különbség.
- 16 Az 1899. évi román népszámlálás szerint Moldva 1 848 122 főnyi lakosságából 88 803 volt római katolikus, tehát 4,7%. Ugyanilyen arányt számítva Moldva mai 2,4 millióra becsült lélekszámából 110 000 lehet most a római katolikusok száma.
- 17 *Lupta* 1927. június 1.
- 18 Lásd Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XI. Premiere livraison 203. és 207.
- 19 Lásd Magyar Statisztikai Évkönyv 1911. 347.
- 20 Lásd Román Statisztikai Évkönyv 1927. 374. és 375. lap (4589 falusi és 372 városi iskola).

* *Forrás: Magyar Statisztikai Szemle* 1929. 2. sz., 73-94.

A szerzőről: 1877-ben született Gyöngyöspüspökön. Iskoláit Egerben és Budapesten végezte. 1898-ban került a Központi Statisztikai Hivatalhoz, melynek 1924-ben igazgatója, később elnöke lett. 1936-ban ment nyugdíjba. 1938-ban az ún. "Bécsi döntés"-nél az Imrédy-kormány statisztikai szakértője. Ő készítette elő az ún. zsidótörvények statisztikai megalapozását. A felszabadulás után 1947-ben népellenesség vádjával letartóztatták, és két évre ítélték. 1963-ban hunyt el. Munkássága főként a demográfia területére terjedt ki. 1920-1946 között az MTA tagja. Fontosabb munkái: *A magyar szentkorona országainak népmozgalma* (I-IV., Budapest 1905-1916.); *A magyarországi munkások morbiditása és mortalitása* (Budapest 1914.);

Magyarország népességi statisztikája (Budapest 1920); *A zsidóság térfoglalása Magyarországon* (Budapest 1922.); *A magyar választójogi reformok számszerű hatása* (Budapest 1925.); *Magyarország népe és népeseződésének kérdése* (Budapest 1941.).

- Varga E. Árpád: A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól
- Benedek Gyula: Vélemény Varga E. Árpád *A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól* c. tanulmányáról
- Horváth István: A migráció hatása a népesség előszámítására
- Kiss Tamás: A népességfogyás "kontextusa" - válasz Varga E. Árpád vitaindító tanulmányára -
- Sebők László: Hozzászólás Varga E. Árpád vitaindító írásához
- Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra
- Veres Valér: A romániai magyarok 2002. évi lélekszámáról
- Dr. Görömbei Sára: Demográfiai kutatás a kárpát-medencei magyarság fogyásának okairól
- Rónai András: Erdély népességi viszonyai
- Vita Sándor: Tallózás az 1930. évi román népszámlálás kötetében
- Schneller Károly: Magyarok és románok erőviszonyai Erdélyben
- Dr. Oberding József György: Adatok az erdélyi magyar középosztály termeléséhez
- Dr. Kovács Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája
- A lakosság megoszlása nemzetiség szerint a 2002-es népszámlálási adatok alapján (A)
- A lakosság megoszlása nemzetiség szerint a 2002-es népszámlálási adatok alapján (B)
- A lakosság megoszlása nemzetiség szerint a 2002-es népszámlálási adatok alapján (C)
- A lakosság vallás szerinti megoszlása a 2002-es népszámlálási adatok alapján (A)
- A lakosság vallás szerinti megoszlása a 2002-es népszámlálási adatok alapján (B)
- A lakosság megoszlása anyanyelv szerint a 2002-es népszámlálási adatok alapján (A)
- A lakosság megoszlása anyanyelv szerint a 2002-es népszámlálási adatok alapján (B)
- A lakosság megoszlása anyanyelv szerint a 2002-es népszámlálási adatok alapján (C)
- A lakosság nem szerinti megoszlása a 2002-es népszámlálási adatok alapján
- Rostás Zoltán: Előszó A. Golopentia: *Ajánlások a jövő rendszer kormányprogramjához* c. írásához
- Anton Golopentia: Ajánlások a jövő rendszer kormányprogramjához
- Kalligram Alapítvány Jogelemző Csoportja (Jarábik Balázs, Csirik Zsolt, Gál Gábor): Memorandum: a Szlovák Köztársaság által a magyar kedvezménytörvény módosításához kidolgozott jegyzék jogi elemzése
- Richard Jenkins: Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizáció és hatalom
- Horváth Réka: Az RMDSZ céljainak változása az elmúlt tizenkét év során
- Veress Emőd: A prefektusi tisztség az önkormányzati rendszerben és az alkotmánybíróági gyakorlatban
- Császárné Melinda: A kedvezménytörvény megjelenítése a központi román sajtóban
- Kádár Magor: Az érem másik oldala: a státustörvény az erdélyi román köztudatban és a román nyelvű írott sajtóban

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék